

Прогноз можливих зловживань, пов'язаних з використанням векселів

Одним із важливих напрямів банківської діяльності є операції з вексями. Однак через обмеження застосування цих операцій протягом тривалого часу сьогодні в нашій країні серед інших банківських операцій вони найменш розвинуті та носять переважно локальний характер. Крім того, відсутній єдиний механізм їх здійснення.

Формування ринку векселів є одним із напрямів розвитку ринку кредитно-фінансових послуг в Україні. Функціональне завершення ринку векселів складається з перерозподілу в основному короткострокових коштів.

Нерозвинутість інфраструктури вексельного ринку в Україні пояснюється відсутністю необхідного досвіду у покупців векселів; недостатньою інформацією про фінансовий стан емітентів векселів, а також умови випуску та обігу останніх; невідповідністю законодавчої бази, яка відповідає міжнародним вимогам, але не враховує сучасного стану економіки України. У світовій господарській практиці відомі численні випадки зловживань вексельною формою.

Серед можливих правопорушень, пов'язаних з протиправним заволодінням коштів за допомогою фіктивних, фальшивих і податкових векселів є такі: незаконне отримання грошей з використанням "бронзових" векселів, незаконний обіг коштів на вітчизняному ринку цінних паперів з використанням "дружніх" і "зустрічних" векселів, правопорушення з використанням фальшивих (підроблених або "дзеркальних") векселів, зловживання за допомогою виписки податкових векселів.

Правопорушення з фіктивними ("бронзовими", "дружніми", "зустрічними") вексями. Крім обігу на ринку цінних паперів абсолютно законних фінансових інструментів - комерційних і фінансових векселів, в основі яких завжди лежить фактична угода, яка спрямована на отримання товарного

(комерційного) або грошового (банківського) кредиту, в обороті можуть знаходитися і так звані фіктивні (“дружні”, “зустрічні”, “бронзові” (“дуті”)) векселі, що не підкріплені майном і пов’язані з псевдоугодою або псевдокредитом.

“Дружній вексель” (Reitwechsel в дослівному перекладі – кавалерійський вексель (нім.)) виникає, коли одне підприємство, яке є кредитоспроможним, виписує вексель іншому, яке має скрутний фінансовий стан, з метою отримання останнім грошей в банку шляхом обліку або застави цього векселя. Якщо партнер, в свою чергу, виписує “дружній” вексель для гарантії оплати, то такий вексель є “зустрічним”. Векселя, які видані від вигаданих або некредитоспроможних осіб, є “бронзовими” (“дутими”, Kellerwechsel в дослівному перекладі – “вексель у погрібі”, “підземний” (нім.)).

Отже, виникнення цих векселів не пояснюється реальним переміщенням товарних чи грошових цінностей. Загальною ознакою фіктивних векселів є безнадійність (відсутність у вексельному зобов’язанні законної основи боргу, реальної економічної бази його видачі) і безвалютність (відсутність у вексельному зобов’язанні майнового забезпечення боргу).

Згідно з Постановою Кабінету Міністрів України і Національного банку України від 10.09.92 р. за № 528 “Правила виготовлення та використання вексельних бланків” в Україні дозволено видавати векселі тільки для оплати за поставлену продукцію, виконані роботи та надані послуги, за винятком векселів Міністерства фінансів, Національного банку і комерційних банків України. Ділових звичаїв та судової практики щодо фіктивних векселів в Україні поки що не існує. Але, враховуючи світову господарську практику, розглянемо можливі зловживання, пов’язані з цими векселями.

Незаконне отримання грошей з використанням “бронзових” (“дutih”) векселів.

Сьогодні можливі такі способи скоєння цих зловживань:

а) видача векселя на ім’я фальшивого кредитора (при банкрутствах для штучного збільшення боргів потенційного банкрута).

б) виписка (трасування)¹ безгрошового “бронзового” векселя для поповнення власних коштів:

– на вигаданих осіб;

– на осіб, які позбавлені коштів і згодні за невелику винагороду акцептувати² ці векселі (можливо шляхом переведення останніх декількома індосаментами³). Далі – облік⁴ цього векселя у банку (іноді з викупом векселя до настання строку платежу у випадку обліку з реверсом⁵).

Неплатоспроможне підприємство ремітує⁶ без реальних підстав вексель іншому підприємству, при чому друге підприємство знаходиться в тісних відносинах з першим. При оголошенні неплатоспроможного підприємства банкрутом отримувач “бронзового” векселя природно вимагає сплати боргу за ним, а оскільки у векселедавця коштів немає, то держатель “бронзового” векселя має право на отримання частини майна банкрута.

Таким чином, на підставі виписування “бронзового” векселя можуть створюватися фальшиві кредитори, за допомогою яких частка майна, що по праву належить справжнім кредиторам, може зберігатися у збанкрутілої особи-неплатоспроможного підприємства (у його компаньйонів), в результаті чого банкрут незаконно привласнює собі частину майна, що повинно було належати іншим особам.

Для підтвердження відомостей про видачу “бронзового” векселя на користь іншої особи оперативним працівникам необхідно:

– *провести* ретельне вивчення документів (товарно-транспортної накладної, довіреності тощо), що підтверджують виписування векселя для оплати за поставлену продукцію, або виконані роботи, чи надані послуги (за винятком векселів Міністерства фінансів, Національного банку України і комерційних банків України) на основі Постанови Кабінету Міністрів України і Національного банку від 10.09.92 р. № 528 “Правила виготовлення та використання вексельних бланків”.

– з’ясувати, в яких ділових відносинах знаходяться векселедавець і векселедержатель (пайовик, підрядник, родич тощо).

Правопорушники для завуалювання зловживань можуть:

– вписувати платоспроможних осіб (авалістів, наступних набувачів за індосаментними (передаточними) надписами з метою дисконтування (сбіку) векселя в банку;

– доміцилізувати (вказують місце платежу, відмінне від місця проживання платника і від місця складання векселя) у якій-небудь фактично існуючій фірмі (доміциліата⁷), до якої векселі пред'являються до платежу. Якщо векседавець, який здійснив фальсифікацію, перешле доміциліату гроші для оплати векселя, то фальсифікація залишиться не виявлена.

Для попередження протиправного отримання коштів за допомогою виписки другого типу “бронзових” векселів оперативні працівники повинні:

– перевірити реальне існування вказаних на векселях юридичних осіб (оскільки є їх адреса на векселях);

– використовуючи послуги аудиторських організацій або дані банків, у яких відкриті основні рахунки акцептантів⁸, індо-сантів, установити їх загальну кредитоспроможність;

– у випадку доміцильованого векселя (на лицьовій стороні вказаний доміциліат формулами “Як доміциліат...”, “Платіж в (банку)...”, що посвідчено підписами директора та головного бухгалтера підприємства і печаткою банку-доміциліата згідно з “Порядком проведення банками операцій з векселями”, затвердженим постановою Правління Національного банку України від 25.02.93 р. № 22001-85 зі змінами від 4.06.97 р.) отримати інформацію у вказаному банку про укладання платником за векселем відповідного договору про доміциляцію векселів і про наявність на цьому рахунку (рахунок 911 “Доміцильовані в банку векселі”) необхідної суми, або про наявність достатніх коштів на поточному рахунку платника для погашення векселя.

Незаконний обіг коштів на вітчизняному ринку цінних паперів з використанням “дружніх” і “зустрічних” векселів.
“Дружні” векселі на практиці зустрічаються найчастіше, крім того, суть “зустрічних” векселів витікає із “дружніх”. Цими векселями користуються для того, щоб трасат (платник, який приймає переказний вексель) або трасант (векседавець переказного векселя) могли отримати у якій-небудь третій фірми (банку) дешевий кредит шляхом обліку (дисконтування) або застави даного векселя (ломбардної операції). У даному випадку не існують розрахунки векседавця за товарними і грошовими угодами.

“Дружні” і “бронзові” векселі за своїм походженням схожі між собою (не мають товарного або грошового забезпечення), але

на відміну від “дружніх” за “бронзовими” (“дутими”) векселями особи, які причетні до їх виникнення, не несуть ніякої відповідальності за векселем, оскільки цей вексель оформлюється лише для обману кредиторів і привласнення їх грошей шахрайським шляхом, отримання зручного і дешевого кредиту (при обліку векселів у банку). При “дружнім” векселі обидві особи беруть на себе вексельну відповідальність, а при “дutomу” векселі її немає.

До “зустрічних” векселів відносяться “дружні” і “бронзові” векселі, при оформленні яких дві юридичні особи виступають поперемінно то векселедавцем (платником), то векселедержателем (набувачем). Такі векселі визнаються “зустрічними”, навіть якщо їх строки і суми не співпадають. Однак “зустрічними” векселями можуть бути не тільки протизаконні “дружні” і “бронзові”, але і комерційні векселі, що видані на основі дійсного товарного боргу і які виникли із взаємних торговельних відносин і угод між двома особами.

Існують два способи протиправного використання “дружніх” і “зустрічних” векселів:

а) підприємство А, що є кредитоспроможним, “по дружбі” виписує (ремітує) “дружній” вексель підприємству Б, яке має скрутний фінансовий стан, з метою отримання останнім грошової суми в банку шляхом обліку або застави даного векселя. Підприємство Б виписує “зустрічний” вексель для гарантії оплати;

б) підприємства А і Б виставляють (трасують) один на одного векселі і, таким чином, здійснивши обмін акцептами, обидва намагаються одержати позику в банку, обліковуючи в ньому свої векселі. Безпосередньо перед строком оплати за векселями вони знову виставляють один на одного векселі і намагаються, обліковуючи нові фіктивні векселі, погасити заборгованість за попередніми векселями і т.п.

Оперативні співробітники для виявлення та розкриття цього зловживання з “дружніми” і “зустрічними” векселями повинні вивчити, в яких ділових відносинах знаходиться трасант до трасанта (родичі, члени, пайовики одного господарського товариства). При цьому слід врахувати:

— якщо два векселі, виставлені двома підприємствами один на одного, пропонуються для обліку в одному і тому ж банку, незалежно від того, чи пропонує вексель сам трасант або яка-

небудь стороння фірма, що облікувала його, то є всі підстави вважати векселі, що використовуються в цих економічних відносинах, “дружніми” і “зустрічними”;

– “зустрічними” векселями можуть бути навіть векселі, в яких строки і суми плати не співпадають, а також “бронзові” векселі, в яких дві юридичні особи виступають поперемінно то векселедавцем (платником), то векселедержателем (набувачем).

Правопорушення з використанням фальшивих (підроблених або “дзеркальних”) векселів:

а) незаконне отримання коштів з використанням повністю підроблених векселів, нібито їх видало відоме кредитоспроможне підприємство (тобто які один до одного “переписані” зі справжньо існуючих векселів), а також з використанням векселів, що немов би виписані від імені реальних емітентів, котрі навіть не випускали подібні зобов’язання;

б) незаконний обіг коштів на вітчизняному ринку цінних паперів з використанням фальсифікованих векселів, на яких передаточні надписи зробили псевдопредставники, тобто надписувачі, які видають себе за представників і уповноважених векселедержателів без належних на те прав або повноважень;

в) злочини, скоєні на основі підроблення акцептного (в траттах) або авального надпису законноіснуючою фірмою, що видала векселі (часто з метою дисконтування (обліку) векселя в банку).

Для виявлення оперативними співробітниками повністю підроблених векселів, що їх нібито видало відоме кредитоспроможне підприємство, а також векселів, що немов би виписані від імені реальних емітентів, необхідно перевірити:

– вексель у емітента на дійсність бланку (порядковий номер, серію) і факт видачі його емітентом (суму, дату погашення, прізвище першого векселедержателя, підписи, печатки).

У першу чергу оперативні працівники повинні приділяти увагу перевірці таких найбільш “підозрілих” векселів:

– векселі з надписами без звороту;

– внутрішні векселі, що підлягають оплаті в іноземній валюті;

– векселі, що підлягають оплаті в пункті, де немає банківських установ;

– переказні векселі, що не підлягають акцепту,- мандати;

Підпис особи, яка підписала вексель від імені іншої особи без належних на те прав, вважається підробленим. Оперативні працівники для виявлення зловживань, пов'язаних з незаконним обігом коштів на вітчизняному ринку цінних паперів з використанням векселів, на яких передаточні надписи зробили псевдопредставники, повинні не тільки перевірити безперервність послідовного ряду індосаментів, але і дійсність підписів і повноваження осіб, які поставили підписи при індосаментах.

Для виявлення злочинів, скоєних на основі підроблення акцептного або авального надпису законно існуючою фірмою, оперативному співробітнику слід звернутися до акцептанта чи аваліста¹ за підтвердженням ними своїх зобов'язань (якщо останні є).

Важливо пам'ятати, що підробка векселів може виявлятися і через “змінення” суми, дати погашення векселя. Тому необхідно звертати увагу на те, чи має вексель дефект форми (наявність необумовлених поправок, підчищень і перекреслень, коли ними затемнюються або знищуються реквізити і приналежності векселя).

Можливі зловживання, пов'язані з випуском податкових векселів для відстрочки сплати податку на додану вартість (ПДВ) при імпорті товарів згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 01.10.97 р. № 1104 “Порядок випуску, обігу та погашення векселів, які видаються на суму ПДВ при ввезенні (пересиланні) товарів на митну територію України”.

Підприємець, імпортуючи товар на територію нашої країни з відстрочкою сплати ПДВ, може з товаром потім просто “зникнути”. Отже, державна скарбниця не дорахується грошей, які належать їй за законом.

Таким чином, оскільки існують умови для скоєння злочинів за допомогою векселів завдяки нерозвинутості вітчизняного ринку цінних паперів, наявності протиріччя та прогалин законодавчої бази, необхідно, щоб оперативні співробітники в повному обсязі володіли технологією вчинення цих зловживань для вироблення заходів щодо їх виявлення та попередження.

¹ Трасування – видача переказного векселя на кого-небудь, тобто прийняття на себе зобов'язання гарантії акценту і платежу.

² Акцепт векселя – операція, через яку підтверджується згода платника на оплату векселя.

³ *Індосамент (передаточний надпис)* – підпис особи, яка передає вексель, для перенесення на іншу особу прав, які належать векселедержателю і прийняття останнім на себе нового вексельного зобов'язання за попереднім векселем. Передаточний надпис буває: іменний і бланковий, які у свою чергу можуть бути безоборотними, тобто зобов'язання платсжу за векселем не припадає на особу, яка зробила надпис “без обороту на мене”.

⁴ *Облік (дисконтування)* – операція купівлі зі знижкою (з дисконтом) векселів до настання за ними строку платежу.

⁵ *Облік з реверсом* – операція обліку векселів, при якому дисконтант (особа, яка передає векселі до обліку) зобов'язаний викупити обліковані векселі до настання їх строку, що оформлюється за допомогою реверса.

⁶ *Ремітувати* – видавати переказний вексель на користь кого-небудь.

⁷ *Доміциліат* – особа, яка виступає платником за векселем за дорученням і за рахунок доміциліанта, який уповноважив першу особу здійснити платіж за векселем у місці доміциляції.

⁸ *Акцептант* – особа, яка підтверджує свою згоду на оплату.

⁹ *Аваль векселя* – поручительство за векселем.

Аваліст, який здійснив аваль векселя, приймає на себе відповідальність особи, яка зобов'язана за векселем.